

«ՍԵՎԱՆԻ Խ. ԱԲՈՎՅԱՆԻ ԱՆՎԱՆ ԱՎԱԳ ԴՊՐՈՑ»

ՀԵՐԹԱԿԱՆ ԱՏԵՍՏԱՎՈՐՄԱՆ ԵՆԹԱԿԱ
ՈՒՍՈՒՑԻՉՆԵՐԻ ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՄԱՆ
ԴԱՍԸՆԹԱՑ 2022

ԱՎԱՐՏԱԿԱՆ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

ԹԵՄԱ՝ Հեքիաթի դերը անձի արժեքային համակարգի
ձևավորման և զարգացման գործընթացում
ԱՌԱՐԿԱ՝ Հայոց լեզու և գրականություն
ՀԵՂԻՆԱԿ՝ Մելիք Մելիքյան
ՈՒՍՈՒՄՆԱԿԱՆ
ՀԱՍՏԱՏՈՒԹՅՈՒՆ՝ Ջիլ գյուղի միջնակարգ դպրոց

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ.....	3
1. ՀԵՔԻԱԹԻ ԴԵՐԸ ԱՆՁԻ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾԸՆԹԱՑՈՒՄ	5
1.1 Կրթությունը որպես երեխայի բարոյական զարգացման հիմնական դաստիարակչական միջոց	5
1.2 Հեքիաթի կրթական և դաստիարակչական արժեքը	9
2. ՀԵՔԻԱԹԻ ՃԱՆԱԶՈՂԱԿԱՆ ԴԵՐԸ ԵՐԵԽԱՅԻ ԿՅԱՆՔՈՒՄ ԵՎ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶԳԱՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ	12
2.1 Հեքիաթի ճանաչողական դերը և գեղագիտական զգացողության ձևավորումը երեխայի մոտ	12
2.2 Հեքիաթի ժանրային վերափոխումները և վերապատմման առանձնահատկությունները ժամանակակից պայմաններում	14
ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ	18
ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ	20

ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Հեքիաթները որպես անձի մտածողության, խոսքի և հաղորդակցության զարգացման անփոխարինելի միջոց աշխատանքի շրջանակներում մեր առջև խնդիր ենք դրել ուսումնասիրել հեքիաթների դերը անձի արժեքային համակարգի ձևավորման և զարգացման գործում: Կարևոր է, որ ծնողները և մանկավարժները գիտակցեն, որ հատկապես իրենցից է կախված, թե ապագայում ինչպիսին կդառնա ավագը: Կլինի նա երջանիկ և վստահ իր ուժերին, թե կլինի կոմպլեքսներով, չարացած աշխարհի վրա, չիմանալով իրեն ինչպես դրսևորի՝ չունենալով որոշակի գիտելիք, հմտություն և պաշար:

ԹԵՄԱՅԻ ԱՐԴԻԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ: Արվեստի յուրաքանչյուր գործ և նրա հեղինակի անհատականությունը արժևորվում են ստեղծագործության թեմատիկայով, արտահայտման միջոցների ընտրությամբ և այլն: Գեղարվեստական երկի, այս դեպքում հեքիաթի միջոցով գրականության մեջ դրսևորվում է այս կամ այն ժողովրդի ազգային կերպարը, նրա կենսագրությունը, մտածողության ձևը: Իսկ ահա հեքիաթների դերը անձի արժեքային համակարգի ձևավորման և զարգացման, անձի դաստիարակության գործում ինչպես միշտ, այնպես էլ այսօր արդիական է:

ԹԵՄԱՅԻ ՆՊԱՏԱԿԸ: Անձի մեջ զարգացնել անձնավորություն, որն առանձնանում է իմաստությամբ, անկախությամբ, ստեղծագործական ունակություններով և ուրիշների հանդեպ սիրով: Միննույն ժամանակ, պետք է հիշել, որ դա հնարավոր չէ անել ուժով. կարելի է միայն օգնել երեխային զարգացնել որոշակի որակներ և իդեալներ:

Ինչպես գիտեք, անձի տարիքը բնութագրվում է սոցիալական ազդեցությունների նկատմամբ զգայունության բարձրացմամբ: Երեխան ինքնուրույն ձեռք չի բերում մեծահասակների հմտություններն ու կարողությունները, այլ միայն մեծերի հետ շփվելով, նրանցից ընդունում է ոչ միայն քայլերու, խոսելու, ինքն իրեն ծառայելու կարողությունը, այլև բարոյական չափանիշները: Շարժվելով փորձության ու սխալի միջով՝ նա տիրապետում է մարդկային հասարակության կյանքի նորմերին: Նախադպրոցական տարիքի երեխայի գործունեության հիմնական շարժառիթը շրջապատող աշխարհի իմացությունն է, դրա մեջ իր տեղը գտնելը, նրա դերի որոշումը:

Նոր միջավայրին հարմարվելու գործընթացը տեղի է ունենում մանկության ողջ ժամանակահատվածում, քանի որ զարգանալով երեխան ընդլայնում է իր փորձի սահմանները, հարստացնում է իր աշխարհի ընկալումը:

Սոցիալական նոր պայմաններից կախված իրենց վարքագիծը փոխելու կարողությունը հաջող սոցիալական ադապտացիայի արդյունք է, որի ընթացքում երեխան պետք է սովորի իր ժողովրդի, ինչպես նաև իր սոցիալական խմբերի (ընտանիք, մանկապարտեզի խումբ և այլն) կանոնները, նորմերը և մշակութային ավանդույթները: Յուրաքանչյուր ժողովուրդ սերնդեսերունդ փոխանցում է իր սոցիալական փորձը, հոգևոր հարստությունը՝ որպես ավագ սերնդի ժառանգություն կրտսերին: Ժողովուրդը միշտ հանդես է գալիս որպես մատաղ սերնդի դաստիարակ, իսկ կրթությունը միաժամանակ ազգային բնույթ է ստանում: Մեր ժամանակներում երեխաներին ժողովրդական արվեստին ծանոթացնելը, ազգային տոներին անմիջական մասնակցությունը, նրանց մեջ սերմանում է բարոյական զգացումներ, զարգացնում գեղարվեստական աշխարհայացք, ուրախությամբ լցնում երեխայի հուզական ոլորտը, ուրախացնում, ձևավորում է գեղագիտական ճաշակ:

Բարոյական դաստիարակությունն իրականացվում է անհատի ողջ կյանքի, գործունեության ընթացքում՝ հաշվի առնելով տարիքը և միջավայրը, որը վճռականորեն ազդում է անձի արժեքային կողմնորոշումների վրա (ընտանիք, ընկերների և ընկերական միջավայր և այլն): Բարոյական դաստիարակության ուղիներն ու միջոցներն ունեն իրենց առանձնահատկությունները անձի բարոյական դաստիարակության վերաբերյալ հատուկ աշխատանք կազմակերպելու, կոլեկտիվ կյանքում նրանց բարոյական փորձի ձևավորման, հաղորդակցության, համատեղ գործունեության, բարոյական սովորությունների դաստիարակության և բարոյական զգացմունքների ձևավորման գործում:¹

¹ Возрастная и педагогическая психология. // М.В. Матюхина, Т. С. Михальчук, Прокина Н.Ф. и др.; Под. ред. Гамезо М.В. и др. - М., 1984

1. ՀԵՔԻԱԹԻ ԴԵՐԸ ԱՆՁԻ ԱՐԺԵՔԱՅԻՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ԵՎ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՆԹԱՑՈՒՄ

1.1 Կրթությունը որպես երեխայի բարոյական զարգացման հիմնական դաստիարակչական միջոց

Կրթության հիմքը, որը պայմանավորում է բարոյական զարգացումը, երեխաների հումանիստական հարաբերությունների ձևավորումն է՝ անկախ կրթական աշխատանքի բովանդակությունից, մեթոդներից, ձևերից: Բոլոր երեխաների զարգացմանն ուղղված կրթության գործընթացը պետք է կառուցված լինի այնպես, որ ապահովվի յուրաքանչյուր երեխայի օպտիմալ զարգացումը՝ ելնելով յուրաքանչյուր երեխայի անհատականությունից:

Բարոյական դաստիարակության համար կարևոր է, որ չափահասը լինի և՛ երեխայի կյանքի կազմակերպիչը, և՛ գիտելիքի առարկան, այն բարոյական արժեքների իրական կրողը, որոնց նկատմամբ երեխան որոշակի վերաբերմունք է ձևավորում: Այլ կերպ ասած, մեծահասակն ինքը հանդես է գալիս որպես վարքի և իրականության նկատմամբ վերաբերմունքի մոդել:²

Որքան իդեալական է մոդելը, այնքան բարձր է կրթության մեջ հաջողության գրավականը: Երեխաները հաճախ հակված չեն իրավիճակի խորը ըմբռնմանը, ինչը նրանց տանում է պատահական որոշումների: Ընտրությունը, վարքագիծը նրանց կողմից իրականացվում է ամբոխի հոգեբանության, պատահական արտաքին ազդեցությունների, զանգվածային հոբբիների, իմպուլսիվ խթանների ազդեցության տակ: Պատճառների անկայունությունը որոշվում է իրավիճակին ուղեկցող զգացմունքների գործողության ուժով, օրինակ՝ վախով, որը երեխային զրկում է գիտակցված ընտրություն կատարելու և կամային գործողություն իրականացնելու հնարավորությունից: Մարդու բարոյականությունը դրսևորվում է բարոյական սկզբունքներին գիտակցված հավատարմությամբ և բարոյական վարքագծի սովորական ձևերով:

² Ամիրջանյան Յու. Ա., Ա. Ս. Սահակյան, Մանկավարժություն, «Մանկավարժ», 2005

Նախադպրոցական տարիքի երեխաների բարոյական դաստիարակության միջոցները կարելի է միավորել մի քանի խմբերի մեջ.

- բանահյուսություն,
- հեքիաթներ,
- տեսողական արվեստ,
- երաժշտություն,
- մուլտֆիլմեր և այլն:

Մրանք կարելի է միավորել գեղարվեստական լրատվամիջոցների խմբի մեջ: Միջոցների այս խումբը շատ կարևոր է բարոյական դաստիարակության խնդիրների լուծման համար, քանի որ նպաստում է ճանաչելի բարոյական երևույթների զգացմունքային երանգավորմանը: Բազմաթիվ ուսումնասիրություններ ցույց են տալիս, որ երեխաները վառ, զգացմունքային և վստահորեն ընկալում են իրենց համար կարդացած հեքիաթները, ասացվածքները, բանաստեղծությունները, պատմությունները, գրքերի նկարագարողումները: Երեխան մեծապես տպավորված է նկարիչների աշխատանքով, եթե նրանք պատկերում են աշխարհը իրատեսորեն և հասկանալի նախադպրոցական տարիքի երեխայի համար:

Բանավոր ժողովրդական արվեստի ամենատարածված տեսակը հեքիաթներն են: Երեխայի մտածելակերպը վաղ տարիքում պատկերավոր է և կոնկրետ. նա գործում է ոչ թե վերացական հասկացություններով, այլ տեսողական պատկերներով ու կոնկրետ ներկայացումներով, որոնց հիման վրա անում է ընդհանրացումներ ու եզրակացություններ: Ժողովրդական հեքիաթն այս առումով բավարարում է նաև երեխայի կարիքները՝ նրա հիմնական գաղափարը: Գաղափարն արտահայտվում է «ակտիվ վիզուալիզացիայի» մեթոդով՝ կոնկրետ փաստերի, իրադարձությունների տեղակայմամբ: Հերոսները, ովքեր գաղափարի խոսնակներն են, իրականությունից վերցված կենդանի կերպարներ են: Դրանք հստակ սահմանված են: Այս որոշակիությանը հասանելի է նրանով, որ հեքիաթի հերոսը, որպես կանոն, առանձնանում է ընդգծված բնավորության գծով՝ բարություն, վախկոտություն, քաջություն, և ամբողջությամբ բացահայտում է այդ հատկանիշը: Նրա բոլոր գործողությունները, վարքագիծը ենթարկվում են նրան բնութագրող հատկանիշներին: Դրական և բացասական կերպարների հստակ, ոչ բարդ բնութագրումն օգնում է

երեխաներին հասկանալ նրանց միջև պայքարի էությունը, որոշել իրենց վերաբերմունքը նրանց նկատմամբ և ճիշտ գնահատել նրանց վարքը: Մա օգնում է հասկանալ հեքիաթի գաղափարը, թե ի՞նչ է այն սովորեցնում իր ունկնդիրներին:

Հեքիաթը ներկայացնում է իր հերոսներին հետաքրքիր, արտահայտիչ բանաստեղծական պատկերներով: Օրինակ, «Գյուտարար գորտի» կերպարը երեխաներին պարզ է դարձնում, որ ընկեր ընտրելիս պետք է հաշվի առնել ոչ միայն անձնական շահերը, այլև կարողանալ զարգացնել իր մեջ այնպիսի որակներ, ինչպիսիք են փոխըմբռնումը, համերաշխությունը, աշխատասիրությունը: Այստեղ է, որ նրանց մեջ ծնվում են բարոյականության հիմքերը, հանդուրժողականության հիմքերը:

Հեքիաթները հատկապես հարուստ են բանաստեղծական պատկերներով: Երեխայի համար դրական կերպարները հեռավոր հեռանկար են, որին նա կձգտի՝ համեմատելով իր արարքներն դրանց հետ: Մանկության տարիներին ձեռք բերված իդեալը մեծապես կորոշի նրան՝ որպես մարդ:

Հեքիաթը երեխաներին ուղղակի հրահանգներ չի տալիս (օրինակ՝ «Լսիր ծնողներիդ», «Հարգիր մեծերին», «Տնից մի՛ դուրս արի առանց թույլտվության»), բայց դրա բովանդակությունը միշտ պարունակում է դաս, որը նրանք անընդհատ ընկալում են: Օրինակ՝ «Շաղգամ» հեքիաթը կրտսեր նախադպրոցականներին սովորեցնում է լինել ընկերասեր, աշխատասեր, «Այժն ու յոթ ուլիկները» զգուշացնում է՝ դու չես կարող բացել դուռը օտարների առաջ, կարող ես դժվարությունների մեջ ընկնել, «Կարմիր գլխարկը»՝ ուշադիր եղեք մեծահասակների հրահանգներին:³

Ժողովրդական հեքիաթի բացասական կերպարներն էլ արտաքուստ գրավիչ չեն և նրանց վարքն ու գործողությունները բնութագրում են վատ կողմից: Երեխաների առջև զարգացնելով չարի, կեղեքման, անարդարության դեմ արդյունավետ համառ պայքարի պատկերը, հեքիաթը սովորեցնում է, որ անհրաժեշտ է հասնել նպատակին, չնայած խոչընդոտներին և ժամանակավոր անհաջողություններին, հավատալ արդարության վերջնական հաղթանակին: Այս առումով այն օգնում է կրթել մարդկանց, ովքեր ուժեղ են, առույգ, կարող են հաղթահարել դժվարությունները:

³ Примерное планирование работы по воспитанию культуры поведения. //Д/в №1 - 1989 г.

Իսկական հեքիաթի հատկանիշը երջանիկ ավարտն է: Սա երեխային տալիս է հոգեբանական անվտանգության զգացում: Ինչ էլ որ լինի հեքիաթում, ամեն ինչ լավ է ավարտվում: Պարզվում է, որ բոլոր այն փորձությունները, որ պատահել են հերոսներին, անհրաժեշտ են եղել նրանց ավելի ուժեղ ու իմաստուն դարձնելու համար: Մյուս կողմից՝ երեխան տեսնում է, որ վատ արարք կատարած հերոսը անպայման կատանա այն, ինչին արժանի է: Իսկ հերոսը, ով անցնում է բոլոր փորձությունների միջով, ցույց է տալիս իր լավագույն հատկանիշները, անպայման վարձատրվում է: Սա է կյանքի օրենքը՝ ինչպես դու առնչվում ես աշխարհին, այնպես էլ քեզ հետ:

Երեխաները, ապրելով հեքիաթով, սովորում են հաղթահարել շփման մեջ խոչընդոտները, նրբորեն զգալ միմյանց, գտնել աղեկվատ մարմնական արտահայտություն տարբեր հույզերի, զգացմունքների, վիճակների համար: Տարբեր հույզերի արտահայտման և դրսևորման էտյուդները, որոնք մշտապես օգտագործվում են հեքիաթներում, երեխաներին հնարավորություն են տալիս բարելավել և ակտիվացնել հաղորդակցման արտահայտիչ միջոցները՝

- պլաստիկություն,
- դեմքի արտահայտություններ,
- խոսք:

Հեքիաթների միջով ճանապարհորդելը արթնացնում է ֆանտազիա և երևակայական մտածողություն, ազատում է կարծրատիպերից և օրինաչափություններից և ստեղծագործելու հնարավորություն է տալիս:

Կարելի է ավելացնել նաև, որ բարոյական դաստիարակության մեջ չպետք է մոռանալ այն մթնոլորտը, որում ապրում է երեխան. մթնոլորտը կարող է հազեցած լինել բարեգործությամբ, սիրով, մարդասիրությամբ կամ դաժանությամբ, անբարոյականությամբ: Երեխային շրջապատող միջավայրը դառնում է զգացմունքներ, գաղափարներ, վարքագիծ դաստիարակելու միջոց, այսինքն՝ ակտիվացնում է բարոյական դաստիարակության ողջ մեխանիզմը և ազդում որոշակի բարոյական որակների ձևավորման վրա:⁴

⁴ Արզումանյան Ս., Էլդա Գրին, Իրավաբանական հոգեբանություն, Երևան, 2004

1.2 Հեքիաթի կրթական և դաստիարակչական արժեքը

Յուրաքանչյուր հեքիաթ ունի դաստիարակչական հզոր արժեք և բարոյական կարևոր սկզբունքներ, որոնք ոչ թե ներկայացվում են իբրև քարոզ, այլ արտահայտվում են հերոսների արարքների, խոսքերի միջոցով: Աննկարագրելիորեն մեծ է երեխայի հոգու, զգացմունքների և համոզմունքների վրա հեքիաթի թողած ազդեցությունը:

Ինչպես հանրաճանաչ իտալացի գրող Ջանի Ռոդարին է նշում, հեքիաթը երեխային պետք է կողմնորոշվելու, իրեն ուսումնասիրելու, իր հնարավորությունները չափելու, գնահատելու համար: Հեքիաթը միաժամանակ ստեղծագործական ունակությունների, բանավոր կապակցված խոսքի զարգացման արդյունավետ միջոց է:⁵ Անսահման մեծ է հեքիաթների ինչպես դաստիարակչական, այնպես էլ պատմաճանաչողական և գրական-գեղարվեստական արժեքն ու նշանակությունը: Հեքիաթները ժողովրդի համար միայն ժամանցի առարկա չեն եղել, որոնցով կարելի էր կարճել ձմռան երկար ու ձանձրալի գիշերները, փարատել ցերեկվա ծանր առօրյայի ճնշիչ տպավորությունը: Հեքիաթները կատարել են հասարակական լայն զանգվածների լավագույն ձգտումների ու իդեալի յուրահատուկ հաղորդիչի դերը, ամրապնդել են նրանց նվիրական ավանդները իրար հաջորդող սերունդների գիտակցության մեջ: Հեքիաթների միջոցով ժողովուրդը դրսևորել է այն ոգևորումները, որոնք մղել է ինքը բնության տարերային ուժերի հաղթահարման համար, արտահայտել իր մտորումները, որոնք էլ իր կրած տառապանքների պատճառները, պայքարի կոչ է արել ամեն տիպի բնության, ճնշման, անարդարության ու շահագործման դեմ:

Մարդիկ դարեր շարունակ ոգևորվել են հեքիաթների հերոսների խիզախության, անվեհերության, խելքի ու հնարամտության հիանալի օրինակներով, դժվարությունները հաղթահարելու մեծ կամքով, չքավորներին ու ընկածներին զորավիզ կանգնելու ազնիվ ձգտումով, արդարությունը պաշտպանելու և ճշմարտությանը հասնելու անձնագոհ պատրաստակամությամբ, ջանադիր աշխատասիրությամբ, հավատարմությամբ և անձնագոհությամբ: Ժողովրդական բանահյուսության մյուս ժանրերի հետ միասին, հեքիաթները հարուստ նյութ են տալիս

⁵ Ջ. Ռոդարի, Ստեղծագործական երևակայության քերականություն, Երևան, 1995

ժողովրդի հոգեբանությունը, նրա իղձերն ու ակնկալությունները, նրա բուն պատմությունը ուսումնասիրելու համար: Հեքիաթների լավագույն նմուշները այսօր էլ չեն կորցրել իրենց հմայքն ու ուժը և գեղարվեստական մեծ բավականություն են պատճառում մարդկանց: Նրանք ունեն յուրահատուկ նշանակություն այնքանով, որքանով որ բանաստեղծական բարձր ձևերի մեջ կերպավորում են ժողովրդի դարավոր մտքերն ու զգացմունքները, մարդկության անկրկնելի մանկությունը:

Այսպիսով, հեքիաթը յուրաքանչյուր փոքրիկի լիարժեք զարգացման ամենամատչելի տարբերակներից մեկն է: Այդպես եղել է, կա ու կլինի: Պետք չէ թերագնահատել հեքիաթի դերը երեխայի կյանքում: Ճիշտ ընտրած հեքիաթը դրական ազդեցություն կթողնի երեխայի հուզական ներաշխարհի վրա, կուղղի և կլավացնի նրա պահվածքը, ինչպես նաև կզարգացնի սեփական անձի և ուժերի նկատմամբ հավատը:

Երեխայի համար հեքիաթների կարևորության, նշանակության մասին կարելի է խոսել անվերջ: Միանշանակորեն համակարծիք ենք որոշ հետազոտողների վերջնական եզրակացություններին՝ հրաշապատում հեքիաթների դերը երեխաների զարգացման և առողջ հոգեկերտվածք ձևավորելու համար անգնահատելի և անփոխարինելի են: Ի վերջո, երեխան, որը մեծացել է հեքիաթներ ու լեզենդներ ունկնդրելով, նկատելիորեն ավելի առողջ է, խելացի, քաջ և կրեատիվ:

Ռուս առաջատար մանկավարժները միշտ բարձր են գնահատել ժողովրդական հեքիաթների կրթական և դաստիարակչական արժեքը և մատնանշել դրանց լայն կիրառման անհրաժեշտությունը: Երեխաների մոտ հեքիաթների հաջողության պատճառը Կ.Դ. Ուշինսկին տեսավ այն փաստը, որ ժողովրդական արվեստի պարզությունն ու անմիջականությունը համապատասխանում են մանկական հոգեբանության նույն հատկություններին: «Ժողովրդական հեքիաթում,- գրում է նա,- մեծ ու բանաստեղծական մանուկը երեխաներին պատմում է իրենց մանկության երազանքները և առնվազն կեսը հավատում է այդ երազանքներին»: Ըստ Կ.Դ. Ուշինսկու, բնական մանկավարժները՝ մայրը, հայրը, տատիկը, պապիկը, բնազդաբար հասկացել և փորձից գիտեին, թե ինչ հսկայական կրթական և բարոյական ուժով է հղի ժողովրդական հեքիաթը:⁶

⁶ Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 1/Сост. С.Ф. Егоров. - М.: Педагогика, 1990

Մանկավարժական իդեալը մտավոր, բարոյական ու գեղագիտական զարգացման ներդաշնակ համադրություն է: Հեքիաթների շնորհիվ երեխայի հոգու մեջ միաձուլվում է գեղեցիկ բանաստեղծական պատկերը տրամաբանական մտքի հետ, մտքի զարգացումն ընթանում է ֆանտազիայի և զգացմունքների զարգացման հետ:

Մեծ է հեքիաթների դաստիարակչական դերը: Համարում են, որ հեքիաթների մանկավարժական նշանակությունը հուզական և գեղագիտական հարթության մեջ է, բայց ոչ ճանաչողական: Սրա հետ չի կարելի համաձայնել: Ճանաչողական գործունեության բուն հակադրությունը հույզերին սկզբունքորեն սխալ է. զգացմունքային ոլորտը և ճանաչողական գործունեությունն անբաժանելի են, առանց հույզերի, ինչպես գիտեք, ճշմարտության իմացությունն անհնար է:

2. ՀԵՔԻԱԹԻ ՃԱՆԱՉՈՂԱԿԱՆ ԴԵՐԸ ԵՐԵՒԱՅԻ

ԿՅԱՆՔՈՒՄ ԵՎ ԳԵՂԱԳԻՏԱԿԱՆ ԶԳԱՑՈՂՈՒԹՅՈՒՆԸ

2.1 Հեքիաթի ճանաչողական դերը և գեղագիտական զգացողության ձևավորումը երեխայի մոտ

Հեքիաթի ճանաչողական դերը դրսևորվում է առաջին հերթին նրանով, որ այն արտացոլում է իրական կյանքի երևույթների առանձնահատկությունները և տալիս է լայն գիտելիքներ հասարակական հարաբերությունների, աշխատանքի և կյանքի պատմության մասին, ինչպես նաև պատկերացում է տալիս: Բնիկ ժողովրդի աշխարհայացքն ու հոգեբանությունը, հայրենի բնության, սյուժեների և պատկերների մասին ինքնին ամփոփված են լայն տիպաբանությամբ, պարունակում են մարդկանց երևույթների, կյանքի և բնավորությունների ընդհանրացումներ:

Երեխաները հեքիաթների միջոցով ծանոթանում են աշխարհի ժողովուրդներին, նրանց հաղորդակցման առանձնահատկություններին, նպաստում նրանց նկատմամբ դրական վերաբերմունքի ձևավորմանը, հասկանալով տարբեր մշակույթներում ընդհանուր և հատուկ ժողովուրդների հեքիաթների բովանդակությունը, էթնիկ խմբի առաջատար նշանները՝ անունը, լեզուն, էթնիկ տարածքը, մարդաբանական տեսակը (արտաքին տեսքը), ընդգծում են համամարդկային արժեքները, ինչպես նաև դիտարկում են մշակույթների փոխադարձ ազդեցության օրինակներ:⁷

Հեքիաթը սովորեցնում է քաջություն, բարություն և մարդկային այլ լավ հատկություններ, բայց դա անում է առանց ձանձրալի հրահանգների, պարզապես ցույց է տալիս, թե ի՞նչ կարող է լինել, եթե մարդը չգործի խղճի համաձայն:

Պատմվածքը զարգացնում է գեղագիտական զգացողություն: Այն բնութագրվում է բնության և մարդու մեջ գեղեցկության բացահայտմամբ, գեղագիտական և բարոյական սկզբունքների միասնությամբ, իրականի և գեղարվեստականի համադրությամբ, վառ պատկերմամբ և արտահայտչականությամբ:

⁷ Колшанский, Г. В. объективная картина мира в познании и языке / отв. ред. А. М. Шахнарович; предисл. С. И. Мельник и А. М. Шахнаронича. Изд. 2-е, доп. - М., 2005.

Բացահայտելով հեքիաթի ճանաչողական դերը՝ պետք է խոստովանենք, որ եթե երեխաներին առնվազն հազար անգամ կրկնեն նույն բարոյական դրույթը, դա նրանց համար դեռ մեծած տառ կմնա, քայց եթե նրանց պատմեք նույն մտքով տոգորված հեքիաթը, երեխան կհուզվի դրանից:

Հեքիաթի ընկալումը հեքիաթի պատկերավոր-օբյեկտիվ և բարոյական-իմաստային բովանդակության ակտիվ վերստեղծման գրավիչ գործընթաց է, որպես հատուկ գրական և գեղարվեստական ձև, երեխայի սոցիալական իրականությանը տիրապետելու միջոց: Հեքիաթի ընկալումը, ինչպես խաղը, երեխայի ամենակարևոր գործողություններից մեկն է, որը որոշում է ինչպես ինտելեկտուալ, այնպես էլ ճանաչողական գործընթացների զարգացումը (խոսք, մտածողություն, երևակայություն), ինչպես նաև հուզական, անձնական, բարոյական և գեղագիտական:⁸

Երեխայի երևակայության զարգացումը սկսվում է հեքիաթի սյուժեի և հուզական ենթատեքստի ընկալմամբ և գիտակցմամբ, հեքիաթի իրադարձության բովանդակությունից քաղած բարոյական դասի քննարկմամբ: Այս առումով երեխան արտահայտում է ռեկրեատիվ երևակայություն խոսքի գործունեության գործընթացում: Հիմնականում երեխաները դեռ ոչ թե ընթերցող են, այլ լսող: «Լսելու» կարողությունը նրանց մոտ ձևավորվում է ուսման գործընթացում՝ մեծահասակի ակտիվ ազդեցությամբ և հասնում է ավելի բարձր մակարդակի, քանի որ զարգանում և բարելավվում է երեխաների մտածողությունը, հարստանում է նրանց բառապաշարը, զարգանում է երևակայությունը: Լսելով հեքիաթ՝ երեխան առանձնահատուկ ներքին ակտիվություն է ցուցաբերում՝ դառնալով, ասես, նկարագրված ու ընկալվող իրադարձությունների մասնակիցը:⁹

Հեքիաթը ունի յուրօրինակ, զարմանալի հատկություն՝ երեխային դուրս բերել անմիջականորեն ընկալվողի սահմաններից՝ ընկղմելով նրան հնարավոր աշխարհներում՝ մարդկային վարքի մոդելների լայն տեսականիով և դրանցում կողմնորոշվելով՝ ապահովելով հարուստ խոսքի միջավայր:

⁸ Արզումանյան Ս., Էլդա Գրին, Իրավաբանական հոգեբանություն, Երևան, 2004

⁹ Возрастная и педагогическая психология. // М.В. Матюхина, Т. С. Михальчук, Прокина Н.Ф. и др.; Под ред. Гамезо М.В. и др. - М., 1984

Հեքիաթի ճանաչողական դերում մեծ նշանակություն ունի խոսքային երևակայության, բանավոր ձևերի զարգացումը, հետևաբար հիմնական դերն ուղղված է խոսքի հետ ակտիվ աշխատանքին, երեխայի խոսքի բառապաշարի ընդլայնմանը:

Լեզուն ոգևորում է ողջ ազգին և նրա ողջ հայրենիքը, ժողովրդի ոգու ստեղծագործ ուժը փոխակերպում է մտքի... Բանահյուսական նյութը կատարում է ամենակարևոր և անփոխարինելի գործառույթը: Ժողովրդական-բանաստեղծական պատկերները բացահայտում են յուրօրինակ փոխհարաբերությունների կյանքի ցիկլը՝ մարդ, բնություն, կյանք, աշխատանք, որը զարգացել է ժողովրդական մշակություն, որն ավելի լայն պատկերացումներ է առաջացնում բնական և մարդկային աշխարհի մասին: Այն համատեղում է գաղափարը, առաջացող հայեցակարգը, հույզը, բարոյական վերաբերմունքը, լեզվական արտահայտչականություն ժողովրդական մշակույթի սովորույթներով և նորմերով: Այս ամենը թույլ է տալիս երեխային զգալ կյանքի արժեքը, բնությունը, մարդկային հաղորդակցությունը, հասկանալ աշխարհի նկատմամբ մարդու վերաբերմունքի պոեզիան: Լավ իմանալով ժողովրդական սովորույթները, ծեսերը, ավանդույթները, կարելի է գալ այն եզրակացության, որ «նախնիների իմաստությունը հայելի է սերունդների համար», քանի որ այն կենդանի կերպար է ազգային զարգացման գործընթացում:

Կարելի է ասել, որ հեքիաթը կարևոր ճանաչողական դեր ունի երեխայի անհատականության ձևավորման գործում և ձևավորում է երեխաների գեղագիտական և բարոյական դաստիարակությունը: Այն ազդում է բարոյական զգացմունքների և գնահատականների, վարքագծի նորմերի ձևավորման, աշխարհայացքի և աշխարհայացքի դաստիարակության վրա, նպաստում է երեխաների մտածողության, խոսքի, երևակայության և զգայական ոլորտի զարգացմանը:

2.2 Հեքիաթի ժանրային վերափոխումները և վերապատմման առանձնահատկությունները ժամանակակից պայմաններում

Հեքիաթների տարբեր ժամանակներում վերապատմվելու ունակությունը հասարակություններում ընդգծվում են դրա համամարդկային նշանակությամբ և համընդհանուր ճանաչվածությամբ: Ժանրի պատմության ժամանակակից

գիտնականները խոսում են դասական հեքիաթների մասին՝ որպես մեծի գրական յուրացումներ, ժողովրդական հեքիաթներ, որոնցում այնուամենայնիվ շարունակվում են գոյություն ունենալ և վերարտադրվել բանահյուսական որոշ առանձնահատկություններ:

Ժամանակակից արդյունաբերական հասարակություններում զարգանում են այն գրական բանաձևերը, որոնք ապահովում են մշակույթի շարունակականությունը: Խաղը, հեգնանքը, ապակառուցման ցանկությունը ակնհայտորեն վերամշակման, վերապատման ժամանակակից միտումի մեկնարկային կետն են հեքիաթների համար և բնորոշ են 1970-ականների վերապատմումներին, բայց ներկայումս միտումը փոխվում է, կա վերադարձ դիցաբանական սխեմաներին, դեպի ավանդական բանաձևեր:

Հենց այս տեսանկյունից ենք մենք դիտարկում ժամանակակից երևույթը հեքիաթների վերապատմումներում, ուսումնասիրելով այն ժանրային վերափոխումները, որոնց դեպքում հեքիաթները ենթարկվում են վերաշարադրման գործընթացին և սկսում են ձեռք բերել նոր հատկանիշներ, հաճախ՝ սկզբնաղբյուր հեքիաթի ժանրային կառուցվածքին հակասող:

Բնագրի համեմատ՝ վերապատմումները բնութագրվում են ավելի մեծ նկարագրականություններով, նոր պատմությունների և կերպարների ներմուծմամբ, մեծանում է ժամանակակից, հաճախ առօրյա գաղափարների ներխուժումը, հետաքրքրությունը հոգեբանության նկատմամբ և այլն: Բայց այս վիպական գրավչությունը դեպի ռեալիզմ հակասում է հեքիաթային նյութի առանձնահատկություններին:

Ելնելով հեքիաթային ժանրի առանձնահատկություններից, հեքիաթների ժամանակակից վիպական վերապատմումների իրականացման նպատակը ներառում է հետևյալ խնդիրները՝

1. Ուսումնասիրել հեքիաթի հերոսների համակարգի փոխակերպումը (արքայադուստրեր, կախարդ, արքայազն) ժամանակակից վերապատմումներում,
2. Հեքիաթների ժամանակակից վերապատմման տարբեր միտումների համադրում,

3. Ուսումնասիրել հեքիաթի սյուժեի փոխակերպումները և համատեղելու եղանակները մի քանի հեքիաթների ժամանակակից վերապատմումներում և բացահայտել ժամանակակից վերապատմման մեջ հեքիաթի սյուժեի հետ աշխատելու հիմնական սկզբունքները,
4. Ռոմանտիկան դիտարկեք որպես հեքիաթի վերապատմման եղանակ,
5. Ուսումնասիրել ռոմանտիկ ռեժիմի և ժամանակակից ֆանտազիայի հարաբերությունները, համեմատել հերոսի բնութագրերը և գեղարվեստական աշխարհի աշխարհագրությունը էպիկական և հերոսական ֆանտազիան հեքիաթում և հեքիաթի վերապատմում:¹⁰

Հեքիաթի արտասովոր դերը սոցիալական զարգացման մեջ ստիպում է յուրաքանչյուր սերնդին ուշադիր նայել բուրգի պես հեքիաթային շինության մեջ, որը թաքցնում է իր մեջ և՛ անցյալի, և՛ ապագայի նշաններ: Հեքիաթները, ինչպես քաղաքակրթության ուղեբեռից մնացած ամեն ինչ, առանց հետք չեն մնում, վերածվում են գործերի ու սովորությունների, խոսքի ու արտահայտությունների, ճակատագրերի ու դարաշրջանների մեջ: Գտեք տոների, սովորությունների կամ ավանդույթների ժամանակակից զինանոցում գոնե մի բան, որը նախկինում չի արձածվել հեքիաթներում:

Սակայն այս ծեսերը հասկանալու, դրանք ընկալելու և սովորելու համար, թե ինչպես ներդաշնակեցնել սեփական վերաբերմունքն աշխարհի հետ, անհրաժեշտ է ընդունել ավանդույթը:

Բանահյուսությունը, որպես հավաքական և անանուն երևույթ, կարող է կարևոր ապացույցներ տալ մարդու և էթնոսի մասին, ուստի որոշ հետազոտողներ օգտագործում են «աշխարհի բանահյուսական պատկեր» արտահայտությունը, որը ենթադրում է հատուկ բանահյուսական իրականություն՝ արտահայտված ավանդական լեզվով: Ժողովրդական արվեստի ամենաառեղծվածային ժանրերից մեկը հեքիաթն է, որի լեզվի առանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը հետաքրքրություն է ներկայացնում:

Հեքիաթը բանահյուսական արձակի այն տեսակներից է, որը հանդիպում է տարբեր ժողովուրդների մոտ և ունի իր առանձնահատուկ գծերը՝ առասպելական

¹⁰ Ամիրջանյան Յու. Ա., Ա. Ս. Սահակյան, Մանկավարժություն, «Մանկավարժ», 2005

բանահյուսական հատկանիշները: Պատմությունը հիմնված է ավանդական սյուժեի վրա: Ժողովրդական հեքիաթն ունի իր յուրահատուկ պոետիկան: Հեքիաթային տեքստերը կառուցվում են ավանդական սովորույթների միջոցով: Դրանք ներառում են՝

- 1) հեքիաթային տեքստեր - հեքիաթի սկիզբ, միջին տեքստ և վերջավորություն.
- 2) սովորական տեքստեր - դիմանկարի նկարագրություն, ձևակերպված հարցեր և պատասխաններ, գործողության վայրի նկարագրություններ, գործողությունների նկարագրություններ, ընդհանուր բանահյուսական էպիտետներ:

Բանահյուսական հեքիաթը համապատասխանում է նաև երեք ընդհանուր բանահյուսական առանձնահատկություններին՝ բանավոր, հավաքական և անանուն:

Հեքիաթի ամենակարևոր հատկանիշն այն է, որ այն պարունակում է գեղարվեստական գրականության համար պարտադիր միջավայր: Հեքիաթի հիմնական հատկանիշները ներառում են «անհամապատասխանությունը շրջապատող իրականությանը» և «պատմվող իրադարձությունների արտասովոր բնույթը» (սա է տարբերությունը հեքիաթի և գրական պատմվածքի միջև):

Բանահյուսական հեքիաթին զուգահեռ առանձնանում է գրական հեքիաթը: Ժողովրդական հեքիաթի սյուժեն, ի տարբերություն գրական հեքիաթի, գոյություն ունի բազմաթիվ տարբերակներով, որոնցում թույլատրվում է որոշակի աստիճանի իմպրովիզացիա: Գրական հեքիաթը սերտ առնչություն ունի ժողովրդական հեքիաթի հետ, բայց, ի տարբերություն դրա, պատկանում է կոնկրետ հեղինակի, մինչև հրապարակումը բանավոր գոյություն չի ունեցել և չունի տարբերակներ: Ժողովրդական հեքիաթը պատմականորեն նախորդում է գրականին:

ԵԶՐԱԿԱՑՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ԵՎ ԱՌԱՋԱՐԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

Լավ իմանալով ժողովրդական սովորույթները, ծեսերը, ավանդույթները, կարելի է գալ այն եզրակացության, որ «նախնիների իմաստությունը հայելի է սերունդների համար», քանի որ այն կենդանի կերպար է ազգային զարգացման գործընթացում: Հեքիաթները (գրական նյութը) որպես անձի մտածողության, խոսքի և հաղորդակցության զարգացման անփոխարինելի միջոց աշխատանքի շրջանակներում անհրաժեշտ է ուսումնասիրության ենթարկել անձի մտածողության, խոսքի և հաղորդակցական կարողությունների ձևավորման գործընթացի առանձնահատկություններն ու վեր հանել անձի զարգացման գործում հեքիաթի դաստիարակչական նշանակությանն առնչվող կետերը՝ այն եզրակացությանը հանգելով, որ անձի արժեքային համակարգի ձևավորման և զարգացման խնդիրների մեջ իր առանձնահատուկ տեղն ունի գեղարվեստական խոսքի հետ անձի ծանոթացումը:

Այստեղ խոսքը նախևառաջ հեքիաթների մասին է: Հեքիաթը մեծ նշանակություն ունի անձի բարոյա-հոգեբանական ձևավորման համար: Հեքիաթների միջոցով կարելի է անձի մեջ բնավորության, գործելակերպի դրական հատկանիշներ դաստիարակել: Այնտեղ կա բարի և չար ուժերի պայքար, և մշտապես հաղթում է բարին: Կարևորվում է բարությունը, մարդկանց օգնելու պատրաստակամությունը, սերը, կարեկցանքը: Հեքիաթների հրաշք աշխարհը գրավում է բոլորին և այն, ինչ որ նրանք չեն կարող տեսնել իրականության մեջ, տեսնում են այդ գեղեցիկ աշխարհում: Հեքիաթներն ունեն կրթիչ և դաստիարակիչ ուժ, ուստի հեքիաթը թույլ է տալիս դաստիարակել՝ դրականի վրա հենվելով:

Այն ազդում է բարոյական զգացմունքների և գնահատականների, վարքագծի նորմերի ձևավորման, աշխարհայացքի և աշխարհայացքի դաստիարակության վրա, նպաստում է երեխաների մտածողության, խոսքի, երևակայության և զգայական ոլորտի զարգացմանը:

Այսպիսով, հեքիաթների հիմնական նպատակն է զարգացնել անձանց մոտ երևակայությունը և ստեղծագործական պոտենցիալը: Մանկական հեքիաթները ընդլայնում են երեխայի բառապաշարը, օգնում են ճիշտ և տրամաբանական խոսք

կազմել: Կարևոր է նաև այն, որ հեքիաթները երեխայի խոսքը դարձնում են ավելի
էմոցիոնալ և պատկերավոր: Ուստի անհրաժեշտ է հեքիաթների տարբեր տեսակների
առկայությունից ընտրելով համապատասխանը՝ նպաստել երեխայի
աշխարհաճանաչողական, երևակայական, ստեղծագործական և խոսակցական
մակարդակների իրացմանը⁸ համապատասխան մեթոդների կիրառմամբ:

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Արզումանյան Ս., Էլդա Գրին, Իրավաբանական հոգեբանություն, Երևան, 2004
2. Ամիրջանյան Յու. Ա., Ա. Ս. Սահակյան, Մանկավարժություն, «Մանկավարժ», 2005
3. Ջ. Ռոդարի, Ստեղծագործական երևակայության քերականություն, Երևան, 1995,
4. Возрастная и педагогическая психология. // М.В. Матюхина, Т. С. Михальчук, Прокина Н.Ф. и др.; Под. ред. Гамезо М.В. и др. - М., 1984
5. Колшанский, Г. В. объективная картина мира в познании и языке / отв. ред. А. М. Шахнарович; предисл. С. И. Мельник и А. М. Шахнаровича. Изд. 2-е, доп. - М., 2005.
6. Примерное планирование работы по воспитанию культуры поведения. /Д/в №1 - 1989 г.
7. Ушинский К.Д. Педагогические сочинения: В 6 т. Т. 1/Сост. С.Ф. Егоров. - М.: Педагогика, 1990